



# JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle  
Postbus 194, 8000 AD Zwolle; e-mail: judaica@hetnet.nl  
Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 16, Nummer 1 / Tisjri/Chesjwan 5763 - oktober 2002

OPLAGE 425 EXEMPLAREN - ABONNEMENT €6,50 - POSTGIROREKENING 259272

## DE SYNAGOGUE VAN MIDDELBURG (2)

*door Aad Vos*

Het interieur is nieuw. De vrouwengalerij bevindt zich op de zelfde plaats als vroeger. Het oude interieur had een vaste opstelling van banken en biema<sup>1</sup> maar omdat het gebruik van het gebouwtje na restauratie multifunctioneel zou moeten zijn, is gekozen voor losse stoelen en een tafel als biema. Het meubilair is nieuw maar oogt klassiek.

De uitwendige vorm van de Aron Ha'Kodesj was nog grotendeels intact gebleven en vormt een aanbouwsel aan de oostzijde van de synagoge. Een uitpandige Aron dus.

Omdat de synagoge ook voor andere doeleinden dan voor erediensten zou worden gebruikt, was een extra afsluiting voor de Aron vereist. Vóór de aron zijn daarom deuren geplaatst met daarop twaalf bronzen plaquettes. Iedere plaquette toont een aantal joodse symbolen en hebreeuwse teksten en bevat tevens het symbool van één van de twaalf stammen van Israël. Boven deze deuren bevindt zich een bronzen tympanon met een afbeelding van de beide tafels van de Wet. Het bronswerk werd ontworpen en gemaakt door de Maastrichtse kunstenaar Appie Drielsma. Een dergelijk bronzen kunstwerk is voor een synagoge uniek.

De oostelijke muur wordt door twee ramen en de Aron geheel gevuld. De westelijke muur bevat eveneens twee boogvormige ramen met een bovenlicht waarin een blauwe Mageen David, een davidster is aangebracht. Aan de zuidzijde van de synagoge bevindt zich de vrouwengalerij die ook plaats biedt aan enkele boekenkasten.

De noordelijke muur is een blinde muur waar twee parochot zijn opgehangen. Deze vormen de enige substantiële herinnering aan het interieur van de oude synagoge. Na de oorlog werden in Middelburg tien parochot teruggevonden die tot de inventaris van de synagoge hadden behoord. De oudste parochot dateerde van voor 1800! Omdat werd aangenomen dat de synagoge van Middelburg niet meer zou worden hersteld, werden deze parochot overgedragen aan het NIK te Amsterdam waar zij in de vergetelheid raakten.

Na tientallen jaren werden zij op de zolder van de synagoge in de Lekstraat gevonden en in 1984 overgedragen aan het Joods Historisch Museum dat voor veel geld deze textilia, die als topstukken van de museumcollectie kunnen worden beschouwd, heeft gerestaureerd. Omdat de parochot oorspronkelijk uit Middelburg afkomstig waren, mochten twee stukken worden "uitgeleend" aan de oorspronkelijke eigenaar.

De synagoge is te bereiken door een smal gangetje dat vanuit de Herenstraat naar de synagoge leidt. Aan het eind van deze "sjoelgasse" bevindt zich links het vroegere mikwe<sup>2</sup> dat tot in de oorlog in gebruik geweest is. Dit mikwe is niet gerestaureerd maar als ruïne geconserveerd.

Aan de wand hangt een glazen plaque, in tweeën gedeeld, met daarop de tekst uit het boek Ruth: "En zo zal de naam van de dode niet worden uitgewist. Gij zijt heden getuigen"<sup>3</sup>, zowel in het Hebreeuws als in het Nederlands. Boven het mikwe bevindt zich een kleine keuken. De synagoge zelf bevindt zich aan het einde van het gangetje en ligt ingesloten tussen de tuinen. Aan deze directe omgeving is sinds de bouw van de synagoge in 1705 niets veranderd.

De Stichting Synagoge Middelburg is eigenaar van de synagoge en heeft de restauratie georganiseerd met hulp van de gemeente Middelburg, de provincie Zeeland en Monumentenzorg. Daarnaast werd financiële hulp verkregen van vele fondsen, kerken en particulieren. De stichting telt nu bijna 500 donateurs waarvoor jaarlijks enkele kleinschalige culturele activiteiten worden georganiseerd, zoals lezingen, cursussen, tentoonstellingen en een jaarlijks concert.

Dit wordt de donateurs en belangstellenden aangeboden als dank voor hun bijdragen, die de belangrijkste bron van inkomsten voor de stichting vormen. In de zomer is de synagoge iedere donderdag, de traditionele Middelburgse marktdag, geopend voor belangstellenden.

Daarnaast leidt een kerkenpad van de Middelburgse VVV ook langs de synagoge. Zo vervult de synagoge een bescheiden maar duidelijke rol in het culturele leven in de Zeeuwse hoofdstad.

Toch zijn deze culturele activiteiten niet het belangrijkste. Nadat de restauratie was voltooid, in december 1994, werd de synagoge onder grote belangstelling tijdens het Chanoekah-feest ingewijd door rabbijn J.S.Jacobs. Het carillon van de abdijtoren speelde, tot verbazing van de Israëlische ambassadeur en de rabbijnen, het Ma'oz Tsoer<sup>4</sup>. In het begin aarzelend, later vastberaden, heeft zich het joodse leven hersteld. Bestond dit voor 1994 uit een jaarlijkse Seideravond<sup>5</sup> en het gezamenlijk eten van zoete appeltjes met Rosj Hasjanah<sup>6</sup>, in 1995 werden zo nu en dan diensten gehouden met behulp van een van buiten aangetrokken chazzan<sup>7</sup>.

Het werkte aanstekelijk. Mensen die zich nauwelijks bewust waren geweest van hun joodse achtergrond kwamen naar de synagoge.

Regelmatig worden in Middelburg weer joodse lessen door rabbijnen gegeven en ook krijgen kinderen weer joodse les.

Sommigen verdiepen zich in het chazanoet<sup>8</sup>, anderen nemen de organisatie van de joodse gemeente ter hand. Iedere Sjabbat is er dienst en als er geen minjan<sup>9</sup> is kan een deel van de dienst toch worden gehouden. Als er om die reden niet uit de Torah kan worden gelajend<sup>10</sup>, kan het betreffende deel uit de Torah toch worden voorgelezen. En kiddoesj<sup>11</sup> kan zeker worden gemaakt. Voor Pessach wordt de hele synagoge, inclusief bibliotheek, gekasjerd<sup>12</sup> en op Seideravond is de synagoge eigenlijk te klein. Met Soekot wordt in de loofhut gegeten, geleerd en geleefd. Het meest indrukwekkend zijn wel de diensten op Jom Kippoer<sup>13</sup> wanneer twee voorzangers, van eigen bodem!, elkaar afwisselen.

Behalve de synagoge telt Middelburg nog twee joodse monumenten die het waard zijn bezocht te worden. Er is een Asjkenazische begraafplaats uit 1705 die nog steeds in gebruik is. Overigens vindt men dergelijke begraafplaatsen overal in den lande hoewel de meeste joodse begraafplaatsen dateren van na 1800, toen het de Joden gemakkelijker werd gemaakt zich overal te vestigen. Onlangs werd het hekwerk en het reinigingshuisje geheel gerestaureerd.

Opmerkelijker is de Portugees-Joodse begraafplaats. Toen in 1585, tijdens de tachtigjarige oorlog, Antwerpen in handen van de Spanjaarden viel, werden de daar woonachtige Marranen verdreven. Een aantal vestigde zich in Middelburg waar zij in 1587 een Sauve Garde kregen. Wij zouden nu zeggen asielrecht. Vanaf dat jaar mochten zij in Middelburg als joden leven, mits niet te opvallend ! Ook tolerantie kent zekere grenzen. Synagogediensten bij iemand thuis waren geoorloofd, het bouwen van een synagoge toen nog niet. Wel kreeg men in 1655 toestemming voor het stichten van een begraafplaats die tot 1721 in gebruik is geweest.

Ook deze begraafplaats, met 94 plat liggende stenen, is onlangs geheel gerestaureerd. Een schitterend hekwerk, óók ontworpen en gemaakt door bovengenoemde Appie Drielsma, gaf aan deze restauratie de finishing touch. Middelburg is zeker een bezoekje waard.

- <sup>1</sup> Biema. Letterlijk 'verhoogde plaats'. Platform midden in de synagoge waar de lessenaar staat waarop tijdens de dienst de tora-rol wordt gelegd.
- <sup>2</sup> Mikwe. Letterlijk 'een verzameling van water'. Een bad gevuld met 'levend' water gebruikt voor rituele doeleinden.
- <sup>3</sup> Ruth 4:10b
- <sup>4</sup> Ma'oz Tsoer. De beginwoorden en de titel van een lied dat thuis en in de synagoge gezongen wordt na het aansteken van de chanoeka-lichten. De woorden zijn ontleend aan Jesaja 17:10
- <sup>5</sup> Seideravond. Eerste avond van het paasfeest, Pessach.
- <sup>6</sup> Rosj Hasjanah. Letterlijk 'hoofd' of 'begin van het jaar'. Het joods nieuwjaar.
- <sup>7</sup> Chazzan. Cantor resp. voorzanger in de synagoge.
- <sup>8</sup> Chazanoet. De kunst van de chazzan.
- <sup>9</sup> Minjan. Een (gebeds-) quorum van tien joodse mannen.
- <sup>10</sup> Lajenen. Het op specifieke wijze voordragen van de tekst van Tora met de juiste uitspraak van de woorden en op de juiste melodie. Gelajend wordt er vanaf de biema.
- <sup>11</sup> Kiddoesj maken. Hier: de zegenspreuk over de wijn uitspreken bij het begin van de Sjabbat.
- <sup>12</sup> Kasjeren. Kosjer maken. Hier: ritueel reinigen.
- <sup>13</sup> Jom Kippoer. Dit is de Grote Verzoendag.

(de eindnoten zijn van de redactie)

*(Het eerste deel van dit artikel is te vinden in het vorige Judaica Bulletin, jaargang 15, nr 4)*

## Gotspe

Het is toch een gotspe!" Menig bestuurder en journalist zal deze uitdrukking de laatste paar weken gebezigd hebben. „Dat de pers dat zomaar durft op te schrijven!" of, aan de andere kant, „dat die regenten dat in hun hoofd halen!" Ikzelf schrijf liever een rubriekje.

Gotspe komt van het Hebreeuwse 'choetspa' en betekent brutaliteit. En zoals het brutaliteit betaamt, kent die geen grenzen, ofwel 'Gotspe hat kaan sjier'. Een brutaal mens heeft immers de halve wereld: 'wie meer gotspe, wie meer bemasel'. (Hoe brutaler, hoe meer geluk.)

Aan de andere kant schijnt ook het volgende (tegenovergestelde) te gelden: 'Wie meer piechem, wie meer gotspe'. Hoe dwazer, des te brutaler. Of eh... 'Wen der Jid kaan geld hot, hot er gotspe' - als een jood geen geld heeft, is hij tenminste nog vrijpostig. En kent u ook van die mensen met een gotspeponem?"

Om nog eens goed uit te leggen wat gotspe nu precies is, geef ik een aantal krasse voorbeelden. De klassieke definitie van gotspe is natuurlijk als volgt: gotspe is de eigenschap die wordt toegeschreven aan de man die zijn beide ouders vermoordt en zich dan wendt tot de rechtbank met de klacht dat hij een wees is.

Een gotspaniek kan worden gedefinieerd als een man die om hulp roept terwijl hij jou in elkaar slaat. Een nog een goed voorbeeld van gotspe is de zwerver in het volgende mopje: een vrouw heeft medelijden met de zwerver bij haar in de buurt. Daarom nodigt ze hem uit om eens flink wat bij haar te eten. Op haar tafel staan donker brood en een paar sneetjes challe. De sjnorrer valt spontaan aan op de challe. „Er is ook donker brood hoor," hint de vrouw. „Weet ik, maar ik hou meer van challe." „Maar challe is veel duurder!" „Mevrouw," zegt de sjnorrer, „het is zijn geld meer dan waard!"

Er zijn meer mopjes over zwervers en gotspe.

Een sjnorrer heeft zojuist uitermate prettig gedineerd in een heel duur restaurant. Omdat hij klaar is, laat hij de eigenaar bij zich komen. „Vriend, ik heb enorm genoten, maar om eerlijk te zijn ben ik geheel platzak. Nee, niet boos worden nu, laat me uitpraten. Ik ben van beroep bedelaar. Bovendien ben ik ook nog eens een hele goede sjnorrer. Als ik nu naar buiten loop heb ik over een uur het hele bedrag dat ik je schuldig ben bij elkaar. Maar ja, je vertrouwt er natuurlijk niet op dat ik weer terugkom. Dat begrijp ik. Je zou met me mee kunnen gaan om een oogje op me te houden. Maar ja, een bekende restaurateur in het gezelschap van een bedelaar, dat is natuurlijk geen gezicht. Dus heb ik de beste oplossing. Als u nu eens naar buiten gaat om het bedrag bij elkaar te bedelen?"

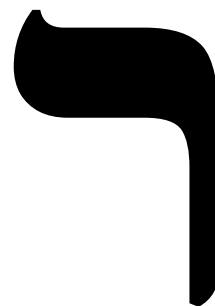
Iedereen die zich na lezing van bovenstaande de uitdrukking 'wat een gotspe' heeft eigen gemaakt, is misschien geïnteresseerd in het volgende. Van 22 februari tot 9 maart volgend jaar vindt er in Vancouver het Chutzpah! Festival plaats, een jaarlijks terugkerend fenomeen met veel aandacht voor theater, dans, muziek en 'storytelling', een echte aanrader voor mensen met een beetje lef.

Als u liever thuisblijft, maar toch een beetje het brutale beest uit wilt hangen, kunt u nog het boek *Chutzpah* tot u nemen van schrijver Alan Dershowitz. Hij is het brutale enfant-terrible van de universiteit Harvard.

**Marissa van der Valk** *(overgenomen uit het NIW van 12 JUL 2002)*

# HET ALEF-BEET, EEN “GOOCHEM” ALFABET (19)

Door Dick Broeren



## De Reesj

De twintigste letter van het Hebreeuwse alfabet is de Reesj, die de getalswaarde 200 heeft. Vrijwel aan het begin van het alefbeet staat de Beet met als getalswaarde 2. De Beet en de Reesj lijken ook op elkaar. Er is echter één belangrijk verschil, de Beet ‘staat’ op een horizontale streep (א), die bij de Reesj ontbreekt. Ook de overeenkomst in getalswaarde valt onmiddellijk op. Je zou de getalswaarde van de Reesj (200) een supermaximum kunnen noemen van de getalswaarde van de Beet (2). De Beet is de eerste letter van Tora en de getalswaarde 2 is een aanduiding van de dualiteit die onze wereld beheerst want tijdens de scheppingsdagen werden de voor onze wereld zo noodzakelijke tegenstellingen, licht/donker, water/land, man/vrouw etc., door de Eeuwige geschapen.

Wat vorm betreft is de letter Reesj een eenvoudige letter, een horizontale lijn die rechts vloeiend overgaat in een verticale streep. Je schrijft hem in één doorgaande beweging. De Reesj lijkt dan ook sprekend op een andere letter, de Dalet (ד), de vierde letter van het alfabet. Vooral mensen die pas beginnen Hebreeuws te leren vergissen zich hier nogal eens, begrijpelijk want het enige verschil is zichtbaar in de rechter bovenhoek van beide letters.

Bij de Reesj is sprake van een vloeiende lijn en bij de Dalet staan de horizontale en de verticale lijnen haaks op elkaar. Waarschijnlijk daarom zijn in de Tora op twee belangrijke plaatsen de Reesj en de Dalet opvallend groot geschreven, zodat je je daar althans niet gauw zult vergissen.

In Exodus 34 vers 14 zegt de Eeuwige bij monde van Mozes: ... *want niet zal je buigen voor een andere god....* Het Hebreeuwse woord voor ‘andere’ is ‘achèr’ (אחר). De laatste letter van dit woord is een Reesj. Als je je daar zou vergissen en de Reesj zou aanzien voor een Dalet, zou je op de plaats van het woord ‘achèr’ het woord ‘èchad’ (אחד) kunnen lezen dat ‘één’ of de ‘ene’ betekent, je zou je dan schuldig maken aan het uitspreken van een godslasterlijke tekst nl.: ....*want niet zal je buigen voor de Ene God.....*

Het omgekeerde komt ook voor. In de beroemde tekst van Deuteronomium 6, het vierde vers, het Sjema: *Hoor Israël, de Eeuwige is onze God, de Eeuwige is één....*, wordt de Dalet, de laatste letter van het woord ‘èchad’ groot geschreven. Ook hier waarschijnlijk om verwarring met het woord ‘achèr’ te voorkomen. Het is duidelijk dat zo’n fout te allen tijde voorkomen dient te worden.

## Intermezzo:

Bij het bestuderen van een taal die zich van andere lettertekens bedient dan wij doen, een ander alfabet, moet je je voortdurend bewust zijn van het feit dat je te maken hebt met schrifttekens die een klank of een klankgroep vertegenwoordigen. Als je hebreeuwse letters ‘leest’, ben je nog niet met het hebreeuws als taal bezig, een taal die in de eerste en belangrijkste plaats gesproken en gehoord wordt en daarna pas in 22 lettertekens wordt vastgelegd, let wel: zonder klinkers! Als je zou uitspreken wat er staat, zou je een onverstaanbaar gestamel te horen krijgen. Enigszins paradoxaal dien je dus te weten wat er staat vóór je het kunt lezen. Een mooi voorbeeld hiervan is de naam van de Eeuwige zoals die in Tenach wordt geschreven met de letters Jod (י), Hee (ה), Wav (ו) en Hee (ה). Je kunt de letters als zodanig herkennen, als je een beetje ingevoerd bent in de traditie weet je dat daar de Naam staat, maar uitspreken kun je hem niet. Het is in de eerste plaats ‘not done’ in het Jodendom en in de tweede plaats weet men eenvoudigweg niet meer hoe de Naam geklonken heeft.

De Talmoed legt een merkwaardig verband tussen het woord Reesj in de betekenis ‘hoofd’ en het woord ‘rasja’ (רשע) dat ‘boosaardig mens’ betekent. In Sjabbat 104a lezen we dan ook dat ‘het verlangen aan het hoofd (reesj of rosj) te staan gemakkelijk er toe kan leiden dat een mens een boosaardig wezen (rasja) kan worden. Heel gelukkig ben je dan ook volgens psalm 1:1 als je *niet wandelt in de beraadslagingen van de ‘resja’iem*, de boosaardigen, een woord afgeleid van het werkwoord ‘resja’. Maar wie zijn die boosaardigen nu eigenlijk? En weer geeft de betekenis van het werkwoord ‘resja’ het antwoord: onwettig handelen, de wet naar willekeur toepassen. En met de wet wordt hier natuurlijk de Tora bedoeld.

# DIEREN IN TENACH EN JOODSE TRADITIE 11

## De gazelle

Door Jan Veldhuijzen

In de Statenvertaling, die toch een van de beste vertalingen is, wordt het woord voor gazelle צבי, *tsvi*, (צביה, *tsvijja*, is de vrouwelijke vorm) steevast vertaald met ree of ree. (De reden is waarschijnlijk dat de gazelle in Europa niet voorkomt, reeën daarentegen in groten getale en zijn daar algemeen bekend. De vertalers verwadden de dieren. Uit de beschrijving in Tenach blijkt evenwel dat het onmiskenbaar om de gazelle, *Gazella dorcas*, gaat. Een voorbeeld: “zij waren als de reeën op de bergen in snelheid” (1 Kron. 12,9; SV. 1 Kron. 12,8). De schrijver benadrukt hier de snelheid, maar dan kan hier niet anders dan de gazelle als voorbeeld zijn gekozen. De ree, die vroeger ook in Israël voorkwam, is ook snel, maar legt het af tegen de gazelle. De snelheid van gazellen wordt ook duidelijk door het feit dat ze worden bejaagd en gevangen door het snelste roofdier: de cheeta of jachtluipaard. Deze jaagt bij voorkeur op antilopen en gazellen, de snelste hertachtigen.

### Wetenswaardigheden rond de gazelle

De gazelle behoort tot de zeven wilde dieren die geoorloofd zijn als voedsel (Deut. 14,5 en 12,15). Het is de enige van deze zeven die overleefde in Israël. Rond 1940 was de gazelle bijna uitgestorven, maar dankzij wettelijke maatregelen zijn ze aanzienlijk in getal toegenomen. Honderden zijn er nu te vinden in de Judese bergen en in de Negev.

Er zijn twee soorten gazellen in Israël. De algemeen voorkomende is de *Gazella gazella*, die grijsbruin van kleur is, 140 cm lang en circa 70 cm hoog. De andere soort is de *Gazella dorcas*, die in de Negev voorkomt. Ze is lichtbruin van kleur, heeft lange oren en uiteenlopende hoorns en is 60 cm hoog. Haar tengere verschijning, haar ranke poten en haar prachtige ogen maakt haar tot symbool van gratie en schoonheid (Hoogl. 2,9; 4,5 en 7,4). Ze werd intensief gejaagd om haar verrukkelijke vlees (Jes. 13,14; Spr. 6,5). Haar lichtvoetigheid werd het symbool voor snelheid (2 Sam. 2,18). In Hooglied (2,7 en 3,5) komt de bezwering voor “bij de gazellen of bij de hinden van het veld”. Dit is een verwijzing naar de gewoonte van de mannetjes en de vrouwtjes, die het grootste deel van het jaar apart leven en elkaar alleen in de paartijd opzoeken. Een uitleg zou kunnen zijn dat het meisje hier min of meer laat blijken dat haar geliefde stellig naar haar zal terugkeren.

### Vertalingen en halacha

Al eerder werd vermeld dat de gazelle in Europa niet voorkomt en dat dat waarschijnlijk de reden is voor verwarring bij vertalers. Zij stelden de צבי, *tsvi*, gelijk aan het hert (in het Hebreeuws איל, *ajjaal*), dat in Europa wel veel voorkomt. Dit terwijl de hoorns van het hert vertakt en massief zijn (gewei), en dat de Talmoed duidelijk stelt dat die van de *tsvi* onvertakt zijn (Choellin 59b) en hol (tj Eroevin 1:17, 19b). In het Aramees en het Arabisch is de vertaling van het overeenkomende woord voor *tsvi* ook ‘gazelle’ en niet ‘hert’.

De *halacha* geeft het verbod aan op het kruisen van de gazelle met de geit, die op haar lijkt (Kil’ajim 1,6). Het jong uit een dergelijke kruising wordt volgens sommigen aangeduid met de naam קוי, *koi* (Choellin 132a). De rabbijnen laten het onbeslist of de *koi* tot het vee (בהמה, *behema*, ‘kleinvee’) of tot de wilde dieren (חיה, *chajja*) behoort.

### Vergelijkingen

De gazelle heeft slanke poten die haar helpen snel te rennen: “en Asa’el was licht op zijn voeten als een van de gazellen die in het veld zijn” (2 Sam. 2,18). Haar grote, tedere ogen en haar bevallige lijf zijn symbolisch voor menselijke schoonheid. Zo lezen wij in Hooglied 2,9; 4,5 en 7,4 / S.V. 7,3: “Mijn liefste is gelijk een gazelle, ...als twee welpen, tweelingen van een gazelle” (hier wordt de vrouwelijke vorm van het woord gebruikt *tsvijja*).

De gazelle is een rein dier en staat bekend om haar smakelijke vlees (Deut. 12,22 en 14,5). Vanwege dit feit werd het geserveerd aan de tafels van koning Salomo (1 Kon. 5,3/S.V. 1 Kon. 4,23).

De bekendheid van de gazelle is vooral te danken aan haar bevalligheid en schoonheid, en het is dan ook verklaarbaar dat de naam *tsvi* veel voorkomt in de Hebreeuwse woordenschat. Om een paar voorbeelden te noemen: *tsvi edjo*, ‘sierlijke pracht’ (Ezech. 7,20), *hatsvi jisrael*, ‘uw schoonheid, o Israël’, *tsvi tifarto*, ‘zijn glorieuze schoonheid’, *tsvi l’tsadiék*, ‘heerlijkheid voor de rechtvaardige’ (Jes. 24,16). *Tsvi* of *Tzvi* is een populaire, Hebreeuwse voornaam, en de vrouwelijke vorm ervan ‘*Tzivia*’ staat in 2 Kon. 12,2. De *Misjna* in *Pirke Avot* 5:23 (ook wel 5:18 of 5:20a) waarschuwt ons om zo snel te zijn als een gazelle. Rabbi Jona interpreteert deze zinsnede als volgt. “Laat men zich haasten als een gazelle, en wordt niet moe. In het algemeen raken mensen vermoeid als ze rennen, maar als ze zich haasten om een mitswa uit te voeren, zullen ze niet moe worden.”

“Mijn liefste is als een gazelle” (Hooglied 2,9). Een commentaar op dit vers (Numei Rabba 11,2) luidt: “Zoals de gazelle springt van plaats tot plaats, van hindernis tot hindernis, van boom tot boom, en van schuilplaats naar schuilplaats, zo zal de Heilige, gezegend zij Hij, Zich met grote sprongen van de ene gemeenschap naar de andere verplaatsen” (volgens een commentaar: ‘tijdens het reciteren van de priesterzegen’, dus: van synagoge tot synagoge). Nog een andere interessante verwijzing vinden we in een commentaar op Hooglied 8,14: “wees jij als een

gazelle”. De rabbijnen verklaren dat als volgt. Zoals een gazelle een oog open heeft als hij slaapt en een oog dicht, zo zal wanneer Israël de wil van God doet Hij met twee ogen toekijken. Maar als zij niet de wil van God volbrengen zal Hij hen met een oog gadeslaan (Midrasj Sjier Zoeta).

Zelfs het land Israël wordt vergeleken met een gazelle: zoals de huid van een gazelle (als het wordt gestroopt) haar lichaam niet meer kan bedekken, zo kan Israël zijn vruchten niet bevatten (Gittin 57a).

### **Zegswijzen**

- Hij heeft zijn geld aan de hoorn van een gazelle gedaan (Gittin 58b). [Een uitdrukking gebruikt voor een riskante speculatie].
- Ook een aap is in zijn moeders ogen een gazelle (Irak).
- Elke vlo is in de ogen van zijn moeder een gazelle (Marokko).

## **De straf van Titus**

### *“Leo Mocks Talmoed”*

Als verwoester van de Tempel wordt Titus op buitengewoon negatieve manier afgeschilderd in de rabbijnse literatuur. Titus verwoestte niet alleen de Tempel en vele mensenlevens, hij getuigde ook een grote afkeer van het joodse geloof. Titus zei: “Waar is hun God? Waar is de rots waarop zij bouwen?” Hij greep een hoer en bracht haar het Allerheiligste van de Tempel binnen, spreidde een Tora-rol uit over de grond en zondigde daarop met haar. Daarna nam hij een zwaard en sloeg het Voorhangsel stuk. Door een wonder spoot er bloed uit het Voorhangsel en Titus dacht eerst dat hij zich verwond had. Titus greep het Voorhangsel en deed er kostbare voorwerpen van de Tempel in om er in Rome mee te gaan pronken.

Maar hoogmoed komt voor de val. Er komt een stem uit de Hemel die zegt: “Zondaar, zoon van zondaren, afstammeling van Ezau, Ik heb een klein wezen geschapen dat de mug heet. Ga aan land en vecht er mee.”

In Rome wordt Titus door de inwoners van Rome jubelend binnengehaald. “Bedwinger der Barbaren,” noemen ze hem. Meteen wordt er een warm bad voor hem klaargemaakt en na het bad wordt er wijn voor hem geschonken. Een mug dringt via zijn neusgaten naar binnen en kwelt daar gedurende zeven jaar zijn brein. Titus wordt er gek van, tot hij op een dag langs een smidse loopt. Hij luistert naar de slagen van de smid op het aambeeld en... de mug staakt zijn pijnigingen. Daarna laat hij elke dag een smid brengen die de hele dag op een aambeeld moet slaan om de mug tot kalmte te brengen. Als de smid een niet-jood was kreeg hij voor zijn werk 4 zuz, maar als de smid joods was kreeg hij geen geld.

Het feit dat de jood zijn aartsvijand Titus zag lijden was al voldoende beloning volgens de Romeinen. Na een maand is de mug aan het hameren gewend en vervolgt het insect zijn kwellingen. Rabbi Pinchas ben Arowa vertelt dat hij bij de autopsie van Titus was en er een soort spreekw uit zijn hoofd kwam ter grootte van twee selah. Volgens een andere geleerde was het een duif van twee pond. Abajé (Babylonië, 4<sup>e</sup> eeuw) houdt het op een vogel met een snavel van koper en ijzeren klauwen.

Bij zijn dood zou Titus gezegd hebben: “Verbrand mij en strooi mijn as uit over de zeven zeeën, zodat de God van de joden me niet kan vinden en me kan berechten”. Zonder succes. Tijdens een seance maakt Onkelos – volgens de Talmoed een neef van Titus – contact met de geest van Titus en hoort hij hoe zijn oom in het Hiernamaals wordt gestraft: elke dag wordt zijn as verzameld en wordt hij berecht; dan wordt hij opnieuw verbrand en wordt zijn as uitgestrooid over de zeven zeeën (Gittin 56a/b)

*Met toestemming van de auteur overgenomen uit het NIW nr. 39, 5 juli 2002.*

## De verlichte ziel

Door: Aryeh Lev Stollman

‘De verlichte ziel’ laat op boeiende manier de indruk zien die een onverwachte gast bij een veertienjarige jongen achterlaat. Deze kennismaking met de ‘vreemdelinge’ zal zijn verdere leven bepalen.

Windsor: een stadje in Canada. Daar leeft Adèle Ivri, een orthodox-joodse weduwe, met haar zoons Joseph en Asa. Joseph is veertien jaar en vervangt tijdelijk de voorlezer in de synagoge. Het is voor het eerst dat hij dit moet doen en hij bereidt zich heel serieus voor, hierbij geholpen door zijn moeder. Zij ‘weet niet zoveel’ zoals zij steeds van zichzelf zegt, maar haar vader is voorlezer geweest en zijn dochter luisterde altijd heel goed wanneer hij oefende.

Om haar pensioentje aan te vullen is zij een cateringbedrijfje begonnen. ‘Ik hoop maar dat het me allemaal lukt’ was haar drijfveer om alles tot in de puntjes voor te bereiden.

Asa heeft een oogkwaal waardoor hij uiteindelijk blind zal worden. Hij gaat er op een heel eigen manier mee om. Het duurt na de diagnose van de oogarts nog tientallen jaren voordat hij zijn gezichtsvermogen helemaal kwijt raakt. En al deze jaren heeft hij nog prachtige dingen kunnen doen en leren.

Kwam dit misschien door de ‘vreemdelinge’ die zo plotseling in hun leven binnenkwam? Door haar bijzondere krachten die zij door haar woorden tot leven bracht?

Op een dag staat Eva Laquehem voor de deur om een kamer te huren bij de weduwe Ivri.

Eva is een Europese vrouw die na de Tweede Wereldoorlog van het ene naar het andere land is getrokken. Zij heeft tijdens de oorlog Praag en haar vader, een bekend wetenschapper en Judaïca-kenner, moeten verlaten. Zij huwde een Japanse arts en ontvluchtte Europa door met hem mee naar Japan te gaan. Haar man zou, volgens Eva, aan de ‘stralingsziekte’ zijn overleden.

Tijdens haar tocht over de wereld komt zij in Amerika. Vandaaruit maakte zij een uitstapje naar Canada. Maar door problemen met haar visum blijkt zij voorlopig niet terug te kunnen keren naar Amerika.

En zo komt ze onverwachts het leven binnen van Joseph, de ik-figuur in deze roman, om er vervolgens nooit meer uit te verdwijnen, ook al verblijft zij uiteindelijk maar een paar weken bij hen. Zij gaat even plotseling weg als zij gekomen is.

Door terloopse en schijnbaar achteloze opmerkingen ontstaat een beeld van een overweldigende persoonlijkheid. Een erudiete vrouw met de gave om mensen positieve impulsen te geven. Zo laat zij de bijzondere illustraties zien van het manuscript ‘Mengelwerk van Augsburg’ dat ze in haar handtas als haar dierbaarste bezit bij zich draagt.

Zij heeft dit meegesmokkeld uit Praag om te voorkomen dat het in handen van de nazi’s zou vallen.

Dit manuscript bevat een aantal handschriften van Bijbelboeken, Midrasj-commentaren en gebeden.

Niet alleen hierover vertelt ze boeiende verhalen, maar de weduwe Ivri en haar zoons zuigen haar vertellingen over haar reizen, wonderlijke plaatsen, dieren en wezens als een spons in zich op. Het maakt de wereld zoveel groter voor hen. Zoveel gewone dingen en gebeurtenissen krijgen een mooie glans en worden bijzonder.

De ontmoeting met Eva heeft het leven van Joseph blijvend beïnvloed.

De auteur schrijft, hoewel ‘vertellend’, toch zeer beknopt. Er kan geen woord worden weggelaten. Deze manier van schrijven en door het verhaal vanuit de ik-figuur neer te zetten verhogen de spanning en brengen de gebeurtenissen dicht bij de lezer.

Juist door deze schijnbaar eenvoudige schrijfstijl komt er ruimte voor vragen.

Enkele van deze vragen liggen voor de hand, zoals:

- > Wat is de relatie van de titel met het verhaal?  
Onmiddellijk gevolgd door:
- > Wat is de ziel?
- > Wordt met Eva het beeld opgeroepen van de dolende Jood?
- > Krijgt Eva de rol van engel toebedeeld?
- > Fungeert moeder als engel?
- > Welke waarde heeft materieel bezit?
- > Welke rol speelt ‘het toeval’ of ‘het lot’ in ons leven? enz. enz.

Er zijn aanzetten om na te denken over het rentmeesterschap over de aarde.

Er worden geen antwoorden gegeven, maar door de twee hoofdpersonen, twee vrouwen, Eva en de moeder van Joseph, blijft er bij mij een behoefte achter om d.m.v. het stellen van vragen zoveel mogelijk door te dringen tot de essentie van de dingen.

In deze roman is, naar mijn mening, ook de betrokkenheid op en belangstelling voor de ander een van deze essenties.

‘De verlichte ziel’ is de tweede roman van Aryeh Lev Stollman. De auteur is de zoon van een rabbijn, is arts en gespecialiseerd in interventie-neuroradiologie.

Hij woont in New York.

Zijn eerste roman ‘De verre Eufraat’ kwam uit in 1998.

**Uitgeverij Meulenhoff, Amsterdam 2002**  
**ISBN 90 290 5556 1. Prijs: € 17,50 (PB)**

## Charlotte Salomon op cd-rom.

In ons vorige nummer (Judaica Bulletin Jaargang 15, nr. 4, pag. 7) was de aankondiging te lezen van de tentoonstelling *'Charlotte Salomon. Leven of Theater?'*

Aansluitend brengt het Joods Historisch Museum als follow-up het volledige werk van Charlotte Salomon op cd-rom uit. De cd-rom bevat tegen de 800 gouaches, waarvan vele zowel aan de voor- als aan de achterkant te bekijken zijn al dan niet in combinatie met de bijbehorende transparante tekstvellen en enig nog nooit eerder vertoond werk, zoals illustraties bij sprookjes en ontwerpen voor kerst- en nieuwjaarskaarten. Ook staat er op de cd-rom fragmenten van muziek waar Charlotte graag naar luisterde en nieuwe uitvoeringen door Rudolf Jansen en Christa Pfeiler.. Deze cd-rom vormt een waardevolle aanvulling op bij de tentoonstelling, waardoor haar aangrijpende levensverhaal nog meer

reliëf krijgt. De bijzondere combinatie van beeld, tekst en muziek is door de digitalisering nu voor een breed publiek toegankelijk geworden. De begeleidende teksten zijn in het Duits, Nederlands en Engels op te roepen. De Nederlandse teksten zijn deels ingesproken door de actrice Tamar van den Dop, de Engelse door Tilda Sinton. Judith Herzberg en Frans Weisz hebben op donderdag 22 augustus de eerste exemplaren in ontvangst mogen nemen.

Cd-rom *'Charlotte Salomon, de complete collectie'*. Prijs 29,00 euro. Verkrijgbaar bij het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

## Marc Chagall. *'Het Joods Theater'*.

Tentoonstelling in het Joods Historisch Museum, Amsterdam. (13 oktober 2002 t/m 12 januari 2003).

In de tentoonstelling *Het Joods Theater* zijn de reusachtige wandschilderingen te zien, die Marc Chagall (1887-1985) in 1920 maakte voor het Joods Theater in Moskou. Het is voor het eerst dat deze indrukwekkende doeken, die het museum in bruikleen krijgt van de Tretjakow Galerie in Moskou, in Nederland worden geëxposeerd.

Speciaal voor deze tentoonstelling krijgt het Joods Historisch Museum bovendien Chagalls vele voorstudies voor de wandschilderingen, decor- en kostuumontwerpen in bruikleen van de kleindochter van Chagall en het Centre Pompidou in Parijs. Uit de collectie van het Stedelijk Museum in Amsterdam worden drie werken van Chagall getoond, waaronder de wereldberoemde *Violist*, een van de vele figuren die op de doeken voor het Joods Theater te zien zijn. Aangevuld met historische foto's en documenten wordt de wereld van het Joods Theater in Moskou opnieuw tot leven gebracht in Amsterdam.

In de steden waar de wandschilderingen van Chagall eerder te zien waren, hebben de bezoekersaantallen alle verwachtingen overtroffen. Geen wonder: in deze cyclus van zeven schilderijen leefde Chagall zich op ongeëvenaarde wijze uit in zijn liefde voor het jodendom en het joodse theater. De doeken zijn een feest voor het oog. Zij schetsen een levendig beeld van de Oost-Europese joodse volkscultuur in al zijn rijkdom en variëteit. Joodse musici, acrobaten en dansende chassidim komen ten tonele en zijn in een

wervelend en kleurrijk patroon met elkaar verbonden. Veel van deze figuren komen terug in ander werk van Chagall. Hoewel Chagall duidelijk beïnvloed is door moderne kunststromingen als het kubisme, verliest hij nergens contact met de zichtbare werkelijkheid. In de schilderijen van het Joods Theater brengt Chagall zijn persoonlijke betrokkenheid tot uitdrukking. Zijn vrolijke en humoristische uitbeelding van een nu goeddeels voorbijgevoerde wereld werkt nog even aanstekelijk als destijds voor de bezoekers van het Joods Theater in Moskou.

In de begeleidende catalogus (Waanders uitgevers, Zwolle) wordt uitvoerig ingegaan op de betekenis van de doeken die Chagall schilderde voor het Joods Theater. Tevens wordt aandacht besteed aan Chagall als joodse kunstenaar, zijn relatie tot het theater en zijn plaats binnen de traditie van de joods-Russische kunst.

Rondom de tentoonstelling wordt een uitgebreid evenementenprogramma georganiseerd.



# Bibliothecaria

In het leslokaal van de Stichting Judaica staat een kleine, goed verzorgde bibliotheek met boeken en video's over het jodendom en aanverwante onderwerpen. De bibliotheek is open tijdens de cursusavonden en staat ter beschikking van de cursisten. Een (kaart)catalogus en een handleiding voor het lenen van de materialen zijn ter inzage. De collectie bevat o.a. meerdere titels die gebruikt kunnen worden als aanvullend materiaal voor de cursussen van de Stichting Judaica. Enige suggesties:

## Vrij Leerhuis 1 – Tenach varia.

- |        |                              |                                  |
|--------|------------------------------|----------------------------------|
| =213   | Peter van 't Riet.           | Zet een haag om de Tora.         |
| =223   | Zoals er gezegd is over Job. |                                  |
| =226   | Magonet, J.                  | Hoe een rabbijn de bijbel leest. |
| =226.4 | Mayer-Hirsch, N.             | Een kroon voor Esther.           |

## Vrij Leerhuis 2 – Scheppingsverhalen in de Joodse traditie.

- |        |                                       |                               |
|--------|---------------------------------------|-------------------------------|
| =213   | Beth ha-Midrasj; Leerhuis.            |                               |
| =213   | Scheepstra, S.E.                      | Het Leerhuis.                 |
| =223   | Lapide, P.                            | Was Eva overal de schuld van? |
| =223   | Zoals er gezegd is over de schepping. |                               |
| =226.4 | Gradwohl, R.                          | Uit Joodse bronnen; 2 dln.    |

## Vrij Leerhuis 4 - Christendom a la Jezus.

- |        |                    |                               |
|--------|--------------------|-------------------------------|
| =227.4 | Peter van 't Riet. | Zonder Tora leest niemand wel |
| =238.2 | Peter van 't Riet. | Christendom a la Jezus.       |

## Korte cursus 1 – Joodse filosofie van de twintigste eeuw.

- |        |                          |   |
|--------|--------------------------|---|
| =158.3 | Filosofen van deze tijd. | O.a.: Hannah Arendt en Emmanuel Levinas.                  |
| =213   | Soetendorp, J.           | De wereld van het optimisme. Martin Buber en Herman Cohen |

## Korte cursus 2 – De symboliek van Ets Ha Chajiem, de Boom des Levens.

- |        |                  |                                  |
|--------|------------------|----------------------------------|
| =213.5 | Cooper, David A. | God is een werkwoord.            |
| =213.5 | Newman, Louis.   | Uit de wereld der joodse mystiek |
| =213.5 | Ponce, Charles.  | Kabbalah.                        |

## Korte cursus 4 – De gelijkenis in de bijbelse en rabbijnse literatuur.

- |        |  |                                    |
|--------|--|------------------------------------|
| =919.1 | Kanner, I.Z.   | Joodse volkssprookjes en legenden. |
| =919.1 | Staal, L.D.  | Legenden en verhalen van Israel.   |
| =238.2 | Zoals er gezegd is over gelijkenissen en genezingen. |                                    |
| =238.2 | Flusser, David.                                      | Tussen oorsprong en schisma.       |

## Korte cursus 6 – Inleiding “Sjoelen”.

- |      |   |                               |
|------|---|-------------------------------|
| =213 | Avonddienst voor de Sjabbat.                        |                               |
| =213 | Bekkum, W.J.van.                                    | Joods leven.                  |
| =213 | Brachfeld, S.S.                                     | Uw Joodse buurman.            |
| =213 | Geboden voor de Verzoendag; vert. I.Dasberg. 2 dln. |                               |
| =213 | Voolen, E. van.                                     | Synagoge en Joodse eredienst. |
| =213 | Whitlau, W.   | Niet in de hemel              |

*ingezonden mededeling*

## Anatevka

Momenteel wordt bij het Amateurgezelschap de Avereester Kunstkring uit Dedemsvaart de wereldberoemde musical ‘Anatevka’ (Fiddler on the Roof) ingestudeerd die in het najaar van 2002 in een zevental theaters in Drenthe en Overijssel opgevoerd zal worden. Ondermeer op zaterdag 2 november a.s. om 20.00 uur kunt u Anatevka horen en zien in Theater De Meenthe te Steenwijk (tegenover het station).

‘Anatevka’ vertelt het verhaal over de arme melkboer Tevye. Het speelt zich af aan het begin van de 20<sup>e</sup> eeuw in het tsaristische Rusland. Tevye woont met zijn vrouw Golde en hun vijf dochters in de joodse gemeenschap van het dorp Anatevka. Het leven is hard en Tevye klampt zich vast aan zijn geloof en de tradities. Maar de wereld om hem heen is aan het veranderen en er wachten hem heel wat beproevingen....Maar Tevye's humor maakt het allemaal wat minder zwaar dan het lijkt.

# JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

## NAJAAR 2002 / VOORJAAR 2003

*Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle of via e-mail: [judaica@hetmet.nl](mailto:judaica@hetmet.nl)  
De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle.*

- ma 14-10 Vrij Leerhuis 2 - Scheppingsverhalen in de Joodse traditie, 1e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: mevr. A.G. van Dam
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 15-10 Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Mevr. Laulaa te Nijmegen zingt Israëlische- en Jiddische liederen. Plaats: Hervormd Centrum, Julianastraat, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 16-10 Korte cursus 4 - De gelijkenis in de bijbelse en rabbijnse literatuur, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: mevr. A.M. Oostenrijk-Huisman
- za 19-10 Sjabbat Lech Lecha (Gen. 12:1-17:27)
- ma 21-10 Vrij Leerhuis 2 - Scheppingsverhalen in de Joodse traditie, 2e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: mevr. A.G. van Dam
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 4e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 26-10 Sjabbat Wajeera (Gen. 18:1-22:24)
- ma 28-10 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 29-10 Werkgroep Kerk & Israël Twello. Pater E. Marijnissen over "Het boek Judith". Plaats: gebouw Irene, naast de N.H. Dorpskerk, Dorpsstraat, Twello. Aanvang: 20.00 uur
- wo 30-10 Korte cursus 4 - De gelijkenis in de bijbelse en rabbijnse literatuur, 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: mevr. A.M. Oostenrijk-Huisman
- za 02-11 Sjabbat Chajeei Sarah (Gen. 23:1-25:18)
- zo 03-11 Tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle". Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- ma 04-11 Vrij Leerhuis 2 - Scheppingsverhalen in de Joodse traditie, 3e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: mevr. A.G. van Dam
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 5e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 05-11 Korte cursus 1 - Joodse filosofie van de twintigste eeuw. Behandelde filosoof: Hermann Cohen, 1e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: prof.dr. R. Munk
- wo 06-11 Korte cursus 4 - De gelijkenis in de bijbelse en rabbijnse literatuur, reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: mevr. A.M. Oostenrijk-Huisman
- za 09-11 Sjabbat Toledot (Gen. 25:19-28:9)
- ma 11-11 Vrij Leerhuis 2 - Scheppingsverhalen in de Joodse traditie, 4e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: mevr. A.G. van Dam
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 6e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- wo 13-11 Korte cursus 1 - Joodse filosofie van de twintigste eeuw. Behandelde filosoof: Martin Buber, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dr. B. Voorsluis
- za 16-11 Sjabbat Wajeetsee (Gen. 28:10-32:3)
- ma 18-11 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 19-11 Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Rabbijn W.J.E. van Dijk te Amsterdam over: "De plaats van de Mondelinge Leer in het Jodendom". Plaats: Hervormd Centrum, Julianastraat, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Mevr. Dr. B. Evers-Embden over: "Fasen van het vrouwenleven in het Jodendom". Plaats: Lutherse Kerk, Koestraat 2, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 20-11 Korte cursus 1 - Joodse filosofie van de twintigste eeuw. Behandelde filosoof: Hannah Ahrendt, 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dr. V. Vasterling
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoozevee. Drs. Ronnie Naftaniël, directeur van het CIDI over: "De actuele politieke ontwikkelingen in het Midden-Oosten". Plaats: Goede Herderkerk, hoek Middenweg/Lomanlaan, Hoozevee. Aanvang: 19.45 uur.
- „ Werkgroep Kerk en Israël Zwolle. Drs Alfred Bronswijk over: "Het beeldverbod in de joodse traditie". Plaats: De Hoofdhof, Kerkstraat 26, Zwolle (Berkum). Aanvang: 19.30 uur.
- za 23-11 Sjabbat Wajisjlach (Gen. 32:4-36:43)

- ma 25-11 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 7e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- „ Vrij Leerhuis 2 - Scheppingsverhalen in de  
Joodse traditie, 5e bijeenkomst. Tijd: 14.00-  
16.00 uur. Docent: mevr. A.G. van Dam
- wo 27-11 Genootschap Nederland Israël, afdeling  
Kampen. De heer D.F. Houwaart over: "Nieuw  
rechts op pantoffels" (over uitingen van  
antisemitisme). Plaats: Broederkerk, ingang  
Broederstraat 16, Kampen. Aanvang: 19.30 uur.
- „ Korte cursus 1 - Joodse filosofie van de  
twintigste eeuw. Behandelde filosoof:  
Emmanuel Levinas, 4e bijeenkomst. Tijd: 19.30-  
21.30 uur. Docent: dr. B. Baanders
- za 30-11 Sjabbat Wajeesjev (Gen. 37:1-40:23)  
-----  
Chanoekah / Tempelvernieuwingsfeest (1e dag)
- zo 01-12 Tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle".  
Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8,  
Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- ma 02-12 Vrij Leerhuis 2 - Scheppingsverhalen in de  
Joodse traditie, reserve bijeenkomst. Tijd: 14.00-  
16.00 uur. Docent: mevr. A.G. van Dam
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 8e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- wo 04-12 Vrij Leerhuis 4 - Christendom à la Jezus, 1e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr.  
S.P. van 't Riet
- za 07-12 Sjabbat Miqueets (Gen. 41:1-44:17)  
-----  
Chanoekah / Tempelvernieuwingsfeest (8e dag)
- ma 09-12 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 4e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- di 10-12 Korte cursus 5 - Inleiding in de Jiddische taal en  
gedachtenwereld, 1e bijeenkomst. Tijd: 13.30-  
15.30 uur. Docent: prof.dr. R.G. Fuks-Mansveld
- wo 11-12 Vrij Leerhuis 1 - TeNaCH varia, 1e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr.  
L. Evers
- za 14-12 Sjabbat Wajigasj (Gen. 44:18-47:27)  
-----
- zo 15-12 Vastendag van 10 Tevet
- ma 16-12 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 9e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- wo 18-12 Vrij Leerhuis 4 - Christendom à la Jezus, 2e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr.  
S.P. van 't Riet
- za 21-12 Sjabbat Wajechie (Gen. 47:28-50:26)  
-----
- za 28-12 Sjabbat Sjemot (Ex. 1:1-6:1)  
-----
- za 04-01 Sjabbat Wa'eera (Ex. 6:2-9:35)-----
- zo 05-01 Tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle".  
Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8,  
Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- ma 06-01 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 5e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- di 07-01 Korte cursus 5 - Inleiding in de Jiddische taal en  
gedachtenwereld, 2e bijeenkomst. Tijd: 13.30-  
15.30 uur. Docent: prof.dr. R.G. Fuks-Mansveld
- „ Korte cursus 3 - Nederlandse schrijvers over  
Joden en Jodendom, 1e bijeenkomst. Tijd: 19.30-  
21.30 uur. Docent: dhr. W. Cornelissen
- wo 08-01 Vrij Leerhuis 1 - TeNaCH varia, 2e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr.  
L. Evers
- „ Vrij Leerhuis 4 - Christendom à la Jezus, 3e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr.  
S.P. van 't Riet
- za 11-01 Sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)  
-----
- ma 13-01 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 10e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling  
Hoozevee. Drs. Ruud Bartlema over: "De  
ramen van Chagall" (met dia's). Plaats: Goede  
Herderkerk, hoek Middenweg/Lomanlaan,  
Hoozevee. Aanvang: 19.45 uur.
- di 14-01 Korte cursus 3 - Nederlandse schrijvers over  
Joden en Jodendom, 2e bijeenkomst. Tijd: 19.30-  
21.30 uur. Docent: dhr. W. Cornelissen
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle.  
Drs. U. Hagai over: "Joodse rituelen van de wieg  
tot het graf". Plaats: Synagoge, Samuel  
Hirschstraat 8, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 15-01 Werkgroep Kerk en Israël Zwolle. Prof. dr. R.  
Roukema over: "De rol van De Psalmen in de  
joodse en christelijke context". Plaats: De  
Hoofdhof, Kerkstraat 26, Zwolle (Berkum).  
Aanvang: 19.30 uur.
- za 18-01 Sjabbat Besjalach (Ex. 13:17-17:16)  
-----  
„ Toe Bisjvat / Nieuwjaar der Bomen
- ma 20-01 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 11e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.  
J.L.C. Boertjens
- di 21-01 Korte cursus 3 - Nederlandse schrijvers over  
Joden en Jodendom, 3e bijeenkomst. Tijd: 19.30-  
21.30 uur. Docent: dhr. W. Cornelissen
- wo 22-01 Vrij Leerhuis 4 - Christendom à la Jezus, 4e  
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr.  
S.P. van 't Riet
- za 25-01 Sjabbat Jitro (Ex. 18:1-20:23)

## COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten € 6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningm. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, concerten en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren (redactie Judaica Bulletin)
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- J.H. Kelholt (penningmeester)
- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliotheecaresse)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur/redactie Judaica Bull.)
- K. Yntema

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij onze cursuscoördinator (038-4651048), onze administratie (038-4539283) of via ons e-mail adres [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl).

De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is in principe op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan worden er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd. De toegangs prijs is: €1,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de Samen-op-Weg Kerken te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgirorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn

## ABONNEMENT JUDAICA BULLETIN

Het abonnement op het Judaica-Bulletin kost €6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningmeester Stichting Judaica Zwolle, te Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'. Het abonnement loopt van 1 juli tot en met 30 juni van het daaropvolgende jaar en het wordt zonder opzegging vóór 1 juni stilzwijgend verlengd.

## VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 januari 2003. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van december 2002 te zijn ingeleverd op het redactieadres: Boogmakerstraat 30, 8043 AM Zwolle (zo mogelijk op diskette in Word, WP, of ander gangbaar formaat) of per e-mail zijn ontvangen op [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl). o.v.v: 'kopij bulletin'.

## CURSUSSEN:

Tot onze grote vreugde kunnen alle cursussen uit het cursusprogramma 2002-2003 doorgaan.

De mogelijkheid om ook 's middags aan cursussen deel te nemen (Vrij leerhuis 2 en 3 en Korte cursus 5) bleek ook dit seizoen weer aan te slaan. Hiermee zal zeker worden doorgegaan.

Tot op dit moment hebben zich in totaal ruim 180 deelnemers aangemeld die gemiddeld elk aan bijna 2 (1,65) cursussen deelnemen.

Het Vrij leerhuis 3, 4 en de Korte Cursus 5 zijn op dit moment al volgeboekt. Maar bij de meeste andere cursussen zijn nog wel enkele plaatsen beschikbaar.

Voor volledige gegevens van de Vrije leerhuizen en Korte cursussen wordt naar het cursus-programma verwezen. Mocht u dit niet (meer) in uw bezit hebben dan kunt u het volledige programma aanvragen bij onze administratie: Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle, tel. 038-4539283 of via ons e-mailadres (zie hieronder).

## 'OUDE' NUMMERS JUDAICA BULLETIN:

Van diverse voorgaande nummers van het Judaica Bulletin zijn nog losse exemplaren en soms ook nog complete jaargangen verkrijgbaar. In een volgende Judaica Bulletin zal een overzicht opgenomen worden van jaargang, nummer, hoofdartikel en eventueel nog verdere inhoud van de betreffende bulletins. Zij die bepaalde nummers missen kunnen deze, voor zover de voorraad strekt, nu reeds nabestellen bij onze administratie: p/a Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle, tel.: 038-4539283 of via ons e-mail adres [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl). De kosten bedragen €0,30 per nummer + verzendkosten. Bij verzending wordt een acceptgiro voor het totaal verschuldigde bedrag meegestuurd.

## E-MAILADRES:

Stichting Judaica Zwolle beschikt over een eigen e-mailadres, t.w.: [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl).

Via dit adres kan men o.a. kopij voor het Judaica Bulletin opsturen, het actuele cursusprogramma aanvragen, zich als abonnee opgeven, boeken/ uitgaven van de stichting bestellen, vragen stellen opmerkingen doorgeven, etc.